

Agnieszka Zaręba

"Populizm na przełomie XX i XXI wieku : panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?",
Maria Marczevska-Rytko (red.),
Toruń 2006 : [recenzja]

Polityka i Społeczeństwo nr 6, 169-174

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Agnieszka Zaręba

**POPULIZM NA PRZEŁOMIE XX I XXI WIEKU.
PANACEUM CZY PUŁAPKA
DLA WSPÓŁCZESNYCH SPOŁECZEŃSTW?
POD RED. MARII MARCZEWSKIEJ-RYTKO
WYDAWNICTWO ADAM MARSZAŁEK, TORUŃ 2006, 386 SS.**

Nakładem Wydawnictwa Adam Marszałek ukazała się pozycja pt. *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* Publikacja zawiera wybrane wystąpienia wygłoszone podczas konferencji naukowej na temat: „Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?”, zorganizowanej w Lublinie w dniach 1–3 grudnia 2004 roku, oraz na seminarium, które odbyło się w ramach Kongresu International Society for the Study of European Ideas w Pamplonie w Hiszpanii w dniach 2–7 lipca 2004 roku, a także podczas konferencji naukowej pod tytułem: „Populizm w Europie: znak kryzysu demokracji?” w dniach 1–4 kwietnia 2004 roku w Zamku Genshagen w Niemczech. Jak zwraca uwagę redaktor wydania, książka jest kolejną publikacją podejmującą ważne zagadnienia współczesności podnoszone w ramach dyskusji naukowych prowadzonych na forum Lubelskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Nauk Politycznych w kadencjach: 2001–2003 oraz 2003–2005¹.

Redaktor pozycji – Maria Marczevska-Rytko pisze we „Wstępie”, iż rozwój populistycznej retoryki oraz wszelkiego rodzaju ugrupowań

¹ Pozostałe publikacje powstałe w ramach prowadzonych dyskusji to: *Polska między Zachodem a Wschodem w dobie integracji europejskiej*, red. M. Marczevska-Rytko, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2001; *Polska w systemie międzynarodowym w dobie integracji europejskiej*, red. M. Marczevska-Rytko, Wydawnictwo Puławskiej Szkoły Wyższej, Puławy 2001; *Oblicza procesu globalizacji*, red. M. Pietraś, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2002.

populistycznych jest uwarunkowany z jednej strony przez procesy globalizacyjne, natomiast z drugiej strony jego bazę stanowią „nostalgia za przeszłością, próba zahamowania procesów globalizacyjnych i demokratycznych”. Zdaniem Autorki pod pojęciem populizmu kryje się zwyczaj „specyficzna odpowiedź na problemy modernizacji przybierająca formę ideologii, ruchów społecznych i politycznych czy tendencji politycznych” (s. 7). M. Marczevska-Rytko podkreśla, iż obok koncepcji populizmu traktujących go jako zjawisko historyczne pojawiają się ujęcia, w których populizm jest wykorzystywany jako element demokracji bezpośredniej, czyli instrument rywalizacji w prowadzonych kampaniach wyborczych. Redaktor pozycji zauważa, iż trudno odwoływać się do uniwersalnego rodzaju populizmu. W zbiorze mamy do czynienia z odmiennymi rodzajami populizmu: z jednej strony odwołującymi się do nadziei, obaw i resentymentów społecznych, z drugiej wynikającymi z warunków kulturowych i historycznych.

Publikacja została podzielona na cztery części. Pierwsza z nich została poświęcona problemom terminologiczno-metodologicznym. Druga część dotyczy zagadnień związanych ze źródłami, koncepcjami oraz uwarunkowaniami populizmu. Trzecia część obejmuje egzemplifikację ruchów populistycznych na świecie. Natomiast czwarta część to „Suplement”, który zawiera obraz populizmu prezentowany na łamach polskich dzienników – „Gazety Wyborczej” i „Rzeczpospolitej” oraz literaturę koncentrującą się wokół zagadnienia populizmu w języku polskim.

Pierwszą część otwiera wykład poglądów Jerzego Szackiego na temat populizmu pod tytułem „Populizm a demokracja”. Autor podejmuje próbę zdefiniowania pojęcia „populizm”, które sprowadza do demofilii (słowo niewystępujące w słownikach – obejmuje ono „żarliwą miłość do ludu oraz niezachwianą wiarę w jego mądrość i moralny instynkt”) oraz demagogii („lud jest naiwny i ciemny, spragniony najprostszych wyjaśnień i gotów uwierzyć w każdą ładnie brzmiącą obietnicę”). Drugi artykuł Romana Tokarczyka pod tytułem „Cechy konstytutywne myśli populizmu” koncentruje się wokół określenia podstawowych myśli populizmu. Autor zalicza do nich następujące elementy: niezadowolony lud, autorytet charyzmatyczny, myśl populizmu (zawiera odpowiedź na pytanie, co obiecuje autorytet charyzmatyczny niezadowolonemu ludowi), metodę populizmu – demagogię, miejsce i czas myśli populizmu (okoliczności obiektywne), hegemonię ludu, wielość inspiracji ideologicznych populizmu. Trzeci artykuł Daniego Filca pod tytułem „Inclusive and Exclusionary Populism: An Attempt to Define a Blurred Concept” jest próbą całościowego zdefiniowania

populizmu w różnych jego ujęciach. Zainteresowania Autora koncentrują się wokół populizmu łączącego jako ruchu politycznego, w którym powstaje nowy podmiot polityczny – opozycyjny wobec dominującego podmiotu (sprawującego władzę), oraz populizmu wyłączającego, który dotyczy określonych grup społecznych, które są zagrożone przez transformacje społeczne. Czwarty artykuł Andrzeja Bemenisty pod tytułem „Specyfika populistycznego typu przywództwa” charakteryzuje kategorie populistycznych przywódców oraz dodatkowo wskazuje ich cechy szczególne. Jako typy przywódców Autor wymienia: przywódcę „ludowego”, demagoga – przywódcę tłumu, przywódcę populistycznego. Piąty artykuł Eugeniusza Ponczka pod tytułem „Syndrom populizmu: trwałość – zmienność – następstwa” definiuje syndrom populizmu jako „chorobę o charakterze ideologiczno-politycznym”, która „zainfekowała znaczną część społeczeństwa”. Dalej Autor wskazuje 35 cech populizmu i charakteryzuje zjawisko jako fenomen historyczny i socjologiczny oraz stawia prognozy co do jego rozwoju. Artykuł kończący tę część publikacji należy do redaktorki tomu – M. Marczewskiej-Rytko. Nosi on tytuł „New Populism – Ideological – Institutional Dimension”. Autorka wskazuje, że nie występują precyzyjne definicje pojęcia „populizm”. Przywołuje współczesne egzemplifikacje populizmu w Europie centralnej, wschodniej, jak i zachodniej.

Drugą część publikacji otwiera artykuł Andrzeja Sepkowskiego pod tytułem „Źródła populizmu w wyobrażeniach zbiorowych”, który stanowi próbę analizy zjawiska populizmu w kontekście mobilizacji politycznej, retorycznej symplifikacji oraz symboliki aktywizacji wielkich grup społecznych. Na uwagę czytelnika zasługuje analiza nadziei jako szerszego fenomenu społecznego, filozoficznego, psychologicznego oraz antropologicznego. Drugi artykuł Mirona Kłusaka „Systemowe uwarunkowania zjawiska populizmu” zawiera elementy konieczne do zaistnienia tego zjawiska. Zalicza się do nich między innymi: poziom interwencjonizmu państwowego, państwo opiekuńcze, występujące radykalizacje itp. W trzecim artykule pod tytułem „Populizm jako czynnik blokujący rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Polsce” Joanna Dzwonczyk snuje rozważania na temat polskiego populizmu w szczególności po wyborach parlamentarnych w 2001 roku. Autorka analizuje pod względem populistycznych haseł wszystkie programy wyborcze partii politycznych i deklaracje polityczne ich przywódców. Czwarty artykuł Agnieszki Kasińskiej-Metryki pod tytułem „Populizm w warunkach kształtującej się demokracji – pułapka czy remedium?”

prezentuje populizm w kategoriach rywalizacji wyborczej i instrumentarium marketingu politycznego. Autorka zwraca uwagę na fenomen Andrzeja Leppera i jego charyzmę. W piątym artykule pod tytułem „Populizm w programach wyborczych do parlamentu 2001 roku” Stefan Stępień analizuje fenomen populizmu w programach wyborczych oraz działaniach poszczególnych liderów partii politycznych. Autor obejmuje swą analizą następujące ugrupowania: Samoobronę Rzeczypospolitej Polskiej, Ligę Polskich Rodzin, Ruch Społeczny Alternatywa, Prawo i Sprawiedliwość, Polskie Stronnictwo Ludowe. Szósty artykuł Andrzeja K. Piaseckiego „Referenda lokalne w Polsce jako przejaw populizmu czy społeczeństwa obywatelskiego” stanowi zbiór empirycznych badań Autora i innych badaczy na temat przyczyn przeprowadzenia lokalnych referendów. Autor konkluduje, iż głównymi przyczynami przeprowadzenia referendów były powody personalne lub niepopularne decyzje władz. W siódmym artykule pod tytułem „Populistyczny dyskurs prounijny. Przypadek referendum europejskiego 2003 roku” Marek Jeziński analizuje dyskurs, biorąc pod uwagę: roszczeniowy charakter dyskursu, retoryczną segmentację społeczeństwa, dychotomiczny charakter dyskursu, czarno-biały obraz świata, obecność figury wroga, podział na lud i wyalienowane elity, emocjonalny charakter wypowiedzi, sytuację kryzysową. Autor podsumowuje, iż dyskurs jako kategoria społeczna został sprowadzony przez polityków do problemu politycznego. Ósmy rozdział autorstwa Krzysztofa Zuby pod tytułem „Populistyczne nurty eurosceptyzyzmu” opisuje podstawy teoretyczne populizmu i eurosceptyzyzmu. Autor, posługując się przykładami partii z krajów Europy Zachodniej wyrażających krytyczne opinie w stosunku do Unii Europejskiej, ilustruje związek eurosceptyzyzmu z populizmem, traktuje go w kategorii strategii działania politycznego oraz emanacji społecznych emocji. W dziewiątym artykule pod tytułem „Koncepcja populizmu makroekonomicznego Dornbuscha i Edwardsa po piętnastu latach” Zbigniew J. Stańczyk podaje pięć faz cyklu populistycznego. Autor prezentuje rezygnację z populizmu w Ameryce Łacińskiej w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku oraz charakterystykę konsensusu waszyngtońskiego.

Trzecią część otwierają rozważania dotyczące egzemplifikacji populizmu. Dwa pierwsze artykuły zostały poświęcone Andrzejowi Lepperowi oraz Samoobronie Rzeczypospolitej Polskiej. Teresa Sasińska-Klas w swym artykule pod tytułem „Medialny wizerunek Andrzeja Leppera” przybliży osobę lidera Samoobrony, wskazuje jego polityczne sukcesy, charakteryzuje jego wizerunek jako osoby łamiącej prawo. Natomiast Jerzy

Sielski w swym artykule pod tytułem „Populizm na przykładzie »Samooobrony« Andrzeja Leppera” najpierw definiuje populizm, następnie odnajduje jego cechy w programie Samoobrony oraz wypowiedziach jej przywódcy. Trzeci artykuł Olgierda Grotta pod tytułem „Populizm u narodowych socjalistów w III RP” zawiera podział i charakterystykę współczesnego nacjonalizmu (słowiański, progermański, zorientowany na całość rasy białej i jej cywilizację) oraz stosowaną retorykę. Kolejne dwa artykuły dotyczą populizmu rosyjskiego. W artykule pod tytułem „Rosyjski populizm – casus Żyrinowskiego” Roman Bäcker klasyfikuje populizmy, następnie charakteryzuje rosyjski populizm i poddaje analizie partię Władimira Żyrinowskiego – Liberalno-Demokratyczną Partię Rosji. Natomiast Kazimierz Malak w swym artykule pod tytułem „Populizm polityczny w Rosji” koncentruje się w swych rozważaniach wokół płaszczyzny społeczno-politycznej pozwalającej na rozwój populizmu politycznego w Rosji nie tylko w kontekście wspomnianej wcześniej partii W. Żyrinowskiego, ale prowadzenia polityki państwa (odradzanie się doktryny imperialnej). Szósty artykuł, Małgorzaty Myśliwiec, pod tytułem „Populizm w koncepcjach politycznych Katalońskiej Lewicy Republikańskiej (ERC)” zawiera charakterystykę partii oraz omówienie wyników w wyborach Parlamentu Katalonii (1980–2003). Autorka podejmuje próbę analizy populizmu w koncepcjach politycznych ERC. W siódmym artykule pod tytułem „Populizm jako odnowa demokracji. Szwedzka partia »Ny demokrati« w latach 1991–1994” Andrzej Kubka charakteryzuje partię „Ny demokrati” ze względu na: programowe podstawy, warunki kształtowania, stabilność systemu partyjnego, elektorat oraz aktualne jej oceny. Ósmy artykuł pod tytułem „O demokracji, populizmie i »partyjnych« reformach w Niemczech” autorstwa Brunona Barta zawiera charakterystykę społeczną, polityczną i ekonomiczną społeczeństwa niemieckiego, jego poglądy i sympatię do demokracji. W dziewiątym artykule pod tytułem „America’s Experience with Populism: Lessons for Europe” Max Skidmore dokonuje egzemplifikacji populizmu, poczynając od prezydenta Andrewa Jacksona po aktywność polityków w trakcie kampanii prezydenckich w XX wieku. Ostatni artykuł stanowi podsumowanie rozważań z tej części publikacji. Wojciech Stankiewicz w artykule pod tytułem „Przejawy populizmu w Polsce i świecie” prezentuje początek badań nad fenomenem populizmu, genezę terminu oraz mnogość definicji, typologię zjawiska. Autor fenomen populizmu bogato ilustruje przykładami z Polski oraz z zagranicy.

Na ostatnią część pozycji składa się „Suplement”. Czytelnik odnajduje w nim między innymi artykuł M. Marczewskiej-Rytko pod tytułem

„Zjawisko populizmu na łamach »Gazety Wyborczej« i »Rzeczpospolitej«”. Autorka analizuje teksty z ostatnich lat w obu dziennikach pod względem treści populistycznych. Stwierdza, że zjawisko populizmu pojawia się zazwyczaj w kontekście pejoratywnym. Tom kończy dodatek Wojciecha Ziętarey pod tytułem „Populizm: wybrana literatura w języku polskim”. Autor podaje najważniejsze pozycje książkowe, artykuły naukowe i publicystyczne związane z badaną tematyką.

Publikacja pozostawia w pewnych fragmentach pewien niedosyt. Wielość Autorów powoduje różnorakie ujęcia fenomenu populizmu, które nie zawsze są do końca czytelne dla osób niezajmujących się problematyką politologiczną. W pracy nie zastosowano jednolitego układu przypisów, w dwu artykułach zamieszczona jest na końcu literatura, natomiast pozostałe nie posiadają takiego dodatku. W pracy zamieszczonych jest kilka publikacji w języku angielskim. Wydaje się, iż powinny być opatrzone krótkimi streszczeniami w języku polskim, co niewątpliwie ułatwiłoby przyswojenie zawartych w nich treści.

Pomimo kilku krytycznych uwag opracowanie *Populizm na przełomie XX i XXI wieku. Panaceum czy pułapka dla współczesnych społeczeństw?* zasługuje, jak najbardziej, na pozytywną ocenę. Zaznaczona wcześniej wielość Autorów, powodująca odmienne ujęcia fenomenu populizmu, może stanowić duży atut, gdyż pokazuje zjawisko nie tylko z perspektywy politologicznej, ale i socjologicznej, semantycznej, empirycznej itp. Publikacja jest rzetelną pracą podbudowaną zarówno badaniami naukowymi Autorów, jak i zebraną przez nich obszerną literaturą. Dodatkowym atutem książki może być układ graficzny, wyróżnienie najważniejszych problemów większą czcionką drukarską, umieszczenie przez niektórych Autorów tabel i rysunków, co dodatkowo podnosi walory poznawcze.

Książka jest interesująca, potrzebna i wzbogaca literaturę dostępną na rynku wydawniczym z tego zakresu tematycznego. Można oczekiwać, iż nie tylko przyczyni się do urozmaicenia dydaktyki przedmiotu, ale jest godna polecenia osobom zainteresowanym poszerzeniem, pogłębieniem i uaktualnieniem wiedzy o populizmie.